

Međureligijski dijalog prema Raimonu Panikkaru

Vikica VUJICA, *Ermeneutica della religione e l'evento del dialogo in Raimon Panikkar*, Casini Editore, Roma 2008.

Ovo je magistarska radnja na Fakultetu misiologije Papinskog sveučilišta Urbani-ana u Rimu. Moderator je bio Carmelo Doto, profesor fundamentalne teologije. On u predgovoru (str. 5-10) skreće pozornost da Panikkar radije govori o intrareligijskom dijalogu u smislu svjesnoga nastupanja iz vlastite tradicije i dobronamjernoga uživanja u duhovni svijet sugovornika te u tom smislu citira kardinala Kaspera koji kaže da u dijalogu nešto dajemo i nešto primamo.

Knjigu bi trebalo čitati od bilješke o životu i intelektualnom djelovanju R. Panik-kara (str. 129-130). Rodio se 1918. god. u Barceloni kao sin Indijca obrazovana u Europi, koji je zadržao svoju hinduističku vjeru i kulturu, i Katalanke katolikinje. Otac mu je bio predstavnik jedne njemačke kemijske tvrtke u Barceloni i to je vjerojatno utjecalo na Raimonov odabir prvoga studija. Krstio se u Katoličkoj Crkvi, srednju školu završio kod isusovaca te studirao kemiju a zatim filozofiju i katoličku teologiju u Barceloni, Bonnu, Madridu i Rimu. Doktorirao je filozofiju 1945. god., prirodne znanosti 1958. god. i teologiju 1961. god. U Indiju je pošao 1953. god. te studirao indijsku filozofiju i religije i uključio se u indijsko-kršćanski dijalog, živeći određeno vrijeme u ašramu (hinduističkom samostanu) sa skupinom benediktinaca. Indijska vlada poslala ga je na nekoliko godina u Južnu Ameriku gdje je predavao o indijskoj kulturi, vjerama i filozofiji. Od 1960. do 1963. god. bio je profesor u Rimu, od 1967. do 1971. god. na Harvard University (dio Bostona zvani Cambridge) u SAD-u predavao komparativne religije, od 1978. do 1987. god. bio profesor na

University of California, Santa Barbara, SAD. U mirovinu se povukao u mjesto Ta-vertet u brdima Katalonije, 7 km od Barcelone gdje vodi centar za interkulturalni studij Vivarium. Tu je 3. studenoga 2008. proslavio 90. rođendan. Većinu djela i članaka napisao je na engleskom. Dosada objavio 40 knjiga i 400 znanstvenih članaka, ali je napisao i oko 500 popularnih članaka. Naša autorica donosi 17 naslova njegovih djela koja su prevedena na talijanski te pet članaka, također popis knjiga i članaka o njemu na talijanskom (151-155).

Nakon uvoda (11-12) knjiga je podijeljena u tri dijela:

- Panikkarova definicija religije iz vida egzistencijalnoga "mita" i vjere (13-52);
- Iskustvo Boga i religijska mistika (53-81);
- Religijski dijalog između hinduizma i kršćanstva (83-127).

Prema Panikkaru mit je transparentno svjetlo a povijest je oblik kojim se mit odražava. To je nevidljivi horizont kojim ljudi projiciraju svoje poimanje stvarnosti. Za svijet grčke kulture osnovni pojam je *logos*. Osvjetljujući suodnos mita i logosa na primjeru Adamova izгона iz raja, Panikkar vidi da budizam patnju eliminira, hinduizam je nijeće, judaizam i islam tumače a kršćanstvo transformira. Njemu je važna univerzalnost određenoga uvjerenja (*credenza*) da postoji demon. Pluralizam bi bio kozmičko povjerenje koje prihvaća polarnu i napetu koegzistenciju definitivnih ljudskih stavova i kozmologija ili religija. Vjera je antropološka dimenzija u smislu da postoji kod različitih ljudi i nekako ih ujedinjuje, a uvjerenje (*credenza*) je intelektualni izraz ljudske vjere. Glavna funkcija vjere je povezivati pojedinca s transcendentijom. U mnogim religijama uvjerenje je pobrkano s vjerom, iako bez uvjerenja nema ni vjere. Po vjeri ljudska osoba postaje čovjek, "biva spašen, dosiže potpunost, postiže oslobođenje, svoj konačni cilj" (31). Razlikujući svjedočenje od ispo-vijedanja vjere Panikkar kaže da sugovor-

nici u dijaloškom susretu iznose svoju nutrinu koja im je inače obojici skrivena.

Panikkar je uvjeren da postoji univerzalna religija ali su njezine manifestacije različite (37). Centripetalni mentalni stav prema religiji je potreba za osobnim obraćenjem a centrifugalni je potreba napuštanja svih partikularizama koji su uzrok podjela među ljudima. Iz toga bi izlazili oprečni stavovi: minimalist kaže da postoji samo jedna prava religija i to naša, a maksimalist da je prava religija ono što je bit svih religija. Na temelju indijskoga iskustva Panikkar kaže da je religija put prema Apsolutnome te u isto vrijeme put prema ispunjenju samoga sebe. Zato neke religije ne prave razliku između Boga i svijeta, dok druge razlikuju te dvije zbilje. Religiju ne možemo svesti na "duh" koji bi bio lišen života i opipljive stvarnosti (42-44). Međutim, u svakoj velikoj religiji postoji ekskluzivističko uvjerenje da se upravo po njoj postiže sveopće spasenje. Kao katolik Panikkar je uvjeren da je *religija put spasenja*, ali nisu sve religije jednako dobre. Religije vode ljude k Bogu ako se uživljavaju u kulturne i duhovne potrebe dotičnih ljudi. Religije zato imaju povijesni mandat ali i zadaću da nadilaze povijest.

U nastojanju da protumači mistično doživljavanje Boga Panikkar govori o otkriću svijeta kojim je pojedinac okružen, zatim o potrebi da se pokori božanstvu i o otkriću sebe cjelovitoga. Služi se hinduističkim i budističkim poimanjem šutnje tijela, glasa i misli te naglašava da šutnja otkriva zajedničko područje religija. Odatle važnost šutnje u vjerskim obredima. Šutnja je raskršće vremena i vječnosti, iz nje Bog govori, iz nje čovjek i pobjeđuje svoju bijedu te se izručuje Bogu. Kršćanskom učenju o Trojstvu P. stavlja za paralelu slično dijepljenja stvarnosti na troje u hinduizmu i budizmu. Za njega je mistika iskustvo posljednje stvarnosti koje se najuspješnije dostiže po šutnji. "Mistični govor uzdiže osobu na posljednju razinu zbilje koja je skrivena onima što ne znaju kontemplirati. Metoda

koja se upotrebljava jest intuicija, kriterij je sloboda, sredstvo kojim se takvi služe jest simbol a intencionalnost je zbilja" (78). U tom kontekstu Panikkar govori da je moguće biti kršćanin, hindus i budist (79), što je veoma kontroverzni dio njegove teologije. Mistika bi bila staza prema dijalogu jer je svim mistikama zajedničko ispražnjenje od samoga sebe te dosizanje Apsolutnoga, Boga, a to bi bila druga strana nirvane.

Panikkar preferira naziv *intrareligijski dijalog*, osobito u odnosima hindusa i kršćana, jer se iz vlastitoga ekskluzivizma trebamo otvoriti duhovnim vrijednostima drugoga te se dati obogatiti njegovom vizijom stvarnosti. Trebamo sebi tumačiti "drugoga" kako on sam sebe vidi. Panikkar predlaže četiri modela egzistencijalnoga slušanja drugoga, jer pravi dijalog ne dovodi do nove, univerzalne religije nego do razumijevanja među različitim. Iza riječi sugovornika stoji njegovo ljudsko iskustvo. Tko ulazi u dijalog sa sljedbenikom druge religije, treba dobro poznavati svoju i otvoriti se vjeri sugovornika. Lažno osvjedočenje o čvrstoći vlastitoga identiteta često dovodi do rata i nepravda. Zato dijalog ne ide za obraćenjem sugovornika nego sebe. Panikkar je uvjeren da se u dijalogu s nekršćanima trebamo koncentrirati na Boga, ne na Krista. To je teško spojivo sa službenim izjavama katoličkoga učiteljstva. Dijalog treba biti iskren i ponizan te "dvojezičan" u smislu kazivanja vlastitoga uvjerenja i slušanja drugoga. Znajući da može biti veoma teško *razumjeti* sugovornika i ostati pri svome uvjerenju, Panikkar predviđa da u dijalogu može doći do intelektualnih i duhovni potresa, jer sugovornici imaju pravo iznijeti svoje uvjerenje i dovesti u pitanje uvjerenje drugoga.

U zaključku autorica kaže da se Panikkar zalaže za dijalog srca koji vodi u osobno obraćenje, ali da neke njegove teze nisu dovoljno jasne i stoga ni prihvatljive sa stajališta katoličkoga pravovjerja. V. Vujica je diplomirala na Vrhbosanskoj katoličkoj

teologiji, kratko djelovala kao novinakra *Katoličkog tjednika* i vjeroučiteljica u Kiseljaku, a sada se nalazi na doktorandskom programu Gregoriane u Rimu.

Mato Zovkić

Religijske zajednice u sekularnoj državi

Ahmet ALIBAŠIĆ: *Reiligija i sekularna država. Uloga i značaj države u sekularnom društvu iz muslimanske, kršćanske i jevrejske perspektive sa fokusom na Jugoistočnoj Europi. Međunarodni simpozij Sarajevo (BiH) 21.-24. listopada 2007, EAF, KAS, MRI, Sarajevo 2008.*

Radujem se što su u obliku knjige objavljena izlaganja o religijskim zajednicama u sekularnoj državi sa simpozija koji smo prije godinu dana održali ovdje u Sarajevu. Računajući s drugim izlagačima, ograničavam se na dva predavanja židovskih, devet predavanja muslimanskih sudionika i jedno bivše kršćanke iz Libanona koja je oduševljena sekularnom državom u Francuskoj.

Eli Tauber, aktivni član Jevrejske zajednice u Sarajevu, govorio je o međureligijskom dijalogu u židovskoj tradiciji (str. 217-219) oslonivši se na pojam saveza (*berit*) s Bogom kao ključnu vrijednost u judaizmu. Potreba da žive u skladu s Torom potiče već stoljećima Židove na dijalog unutar zajednice kao i na kontakte s ljudima drugačijih uvjerenja. Rabin iz Švicarske Michel Ballog govorio je o židovskoj državi s aspekta razdvojenosti građanske i vjerske vlasti (151-158). Prorok Jeremija savjetovao je Židovima u babilonskom sužanjstvu: "Ištite mir zemlji u koju vas izagnah, molite se za nju Bogu, jer na njezinu miru počiva i vaš mir" (Jer 27,9). Od toga su rabini stvorili tradicijsko načelo: "Zakon dotičnog kraljevstva je zakon"! Rabin Hanina

savjetovao je u vremenu rimske okupacije u Palestini: "Radije molite za dobrobit vladara, jer da nije straha od njih, ljudi bi jedni druge pojeli žive!" Tora sadrži odredbe o idealnoj pravdi, ali nema instrumenata da takvu pravdu provede na zemlji. Zato zadatak političkih čelnika nije izgrađivanje kraljevstva Božjega nego oblikovanje društva u kojem ljudi mogu živjeti sigurno. Novija židovska politička filozofija izrasla je iz misli rabina Nissima ben Reubena (1320-1380) koji je bio egzeget i komentator Talmuda. Prema njemu, politika je ovosvjetska djelatnost usmjerena prema boljem uređenju ljudskoga društva.

Fikret Karčić pokazao je na primjeru BiH odnos islama i sekularne države (23-36). Oslanjajući se na činjenicu da su muslimani BiH razvili svoje institucije te da im u demokraciji država ne nameće izbor vjerskih čelnika, on kaže: "Vrijednosti zaštićene šerijatskim propisima i vjersko-moralni sadržaj tih propisa obavezujući su za muslimane u sekularnoj državi, ali se pravne posljedice tih propisa ne mogu primijeniti, izuzev ukoliko se za isti akt ne koriste dvije forme – šerijatska i civilna." Očekuje da država u odnosima prema vjerskim zajednicama bude "neutralna s poštovanjem". Ahmet Alibašić obradio je modele odnosa između države i vjerskih zajednica u Europi i SAD-u s dodatkom o zakonskom uređenju odnosa između države i vjerskih zajednica u jugoistočnoj Europi (83-104).

Turski sociolog Tarik Kucukcan obradio je razdvajanje države i religije u Republici Turskoj te položaj manjina u toj većinski muslimanskoj državi koja je službeno sekularna, ali još nije provela u djelo vlastite zakone o vjerskim manjinama (105-139). Citira turske autore koji smatraju da je osmanlijski sustav mileta garantirao dovoljnu vjersku i etničku zaštitu nemuslimanima u carstvu te žali što su u 19. st. "zbog nacionalističke ostrašćenosti Bugari, Srbi i Grci počeli ispoljavati svoj revolt s ciljem uspostave vlastitih država" (115). Priznaje